

Tudor Ghideanu despre filosofia lui Eminescu (VII)

Cum am văzut deja, în ontologia eminesciană a arheului unitatea dintre posibilitate și realitate are un rol fundamental. Dacă sunt respectate legitățile acestei ontologii, înseamnă că ipseitatea arheului (identitatea cu sine) este satisfăcută. Se întâmplă însă ca uneori arheul să fie jignit, ceea ce înseamnă că a fost încălcată o lege ontologică, că s-a ieșit din matcă. Așa trebuie înțeleasă, ne spune Tudor Ghideanu, prezența exprimărilor negative în creația lui Eminescu. „Sub acest unghi al interpretării, evantaiul multi-form al negației reprezintă tot atâtea întrupări ale depășirii firii firescului, o posibilitate a pierderii de sine însuși” (Tudor Ghideanu, *Filosofia lui Eminescu*, p. 67).

Așa explică autorul lucrării amintite viziunea lui Eminescu asupra Absolutului. „Absolutul lui Eminescu: ființa, infinitul, eternul, nemurirea, iubirea etc., este aflat, întotdeauna, în dualitate – dramatic sau tragic tensionată – a unei absențe a reciprocității, a unei rupturi între *Sein* (ceea ce este) și *Sollen* (ceea ce ar trebui să fie). Întotdeauna, nu se răspunde cu aceeași intensitate, același dor, același gând, același zbor” (*Idem*, p. 67).

Iată și concluzia lărgită, formulată de Tudor Ghideanu, la tema privind negația eminesciană: „Cronologia fenomenologiei negației eminesciene revelează o mișcare discontinuă de la îndoială și absență a reciprocității și până la apostazie și aneantizare... Un fapt rămâne esențial: ca un Archaeus jignit, în toate ipostazele ilustrabile prin exemple, Eminescu își cerea dănuirea întregului său de ființă, netrunchierea, ne-substituirea impropriului, fetișului și imposturii, în locul valorii și autenticității – fie în planul erosului, fie în plan social-pollitic. Prin aceste dominante ale cugetării sale, sub raport ontologic, Eminescu rămâne constant și viază demiurgic, în universul determinațiilor Ființei și nicidecum ale unui **dincolo** de aceasta” (*Idem*, p. 68).

9. Luceafărul sau exemplaritatea Archaeusului

Forța principal-explicativă a arheului, în creația eminesciană, se constituie într-un argument indubitabil, pentru Tudor Ghideanu, de a-l scoate pe autorul *Luceafărului* de sub umbrela lui Schopenhauer, considerând că merită să fie inclus în categoria cugetătorilor riguroși, prin felul în care soluționează problema ființei. „Autenticul tetractis al operei eminesciene este schema archaeusului. În el vom găsi, deopotrivă, imperativul identității, al sinelui, cât și «răsucirea principiilor», jignirea archaeusului, adică substituirea impropriului propriului, a aparenței esenței, a finitului infinitului, a individualului universalului, a multiplului unului, a răului binelui, a haosului ordinii, a morții nemuririi” (*Idem*, p. 68).

Înțelegem deci, fără mari dificultăți, că trebuie să vedem în Eminescu un creator original, identic cu sine și numai cu sine, care rămâne încă să fie descoperit. „Bogăția filosofică a prozei *Archaeus* poate fi oricând relevată, chiar și din simpla luare în seamă a unor întrebări ca acestea: «Care este criteriul realității?», «care-i criteriul minții sănătoase?», «unde-i mișcarea când spațiul e nemărginit?», «care-i criteriul mișcării...?», «criteriul normalității» etc.” (*Idem*, p. 69). Așadar, archaeusul este o exigență a ființei, în spațiul de identitate dintre realitate și gândire, dintre trăire autentică și visare. Acolo unde, prin somn, se șterg deosebirile dintre trăire și visare. Concret, în textul lui Eminescu, din povestirea *Archaeus*, bătrânul spune că „Archaeus este singura realitate pe lume, toate celelalte sunt fleacuri – Archaeus este tot” (M. Eminescu, *Proză literară*, Editura Minerva, București, 1984, p. 310).

Dar textul lui Eminescu, prin vocea bătrânului înțelept din nuvelă, aduce și alte lămuriri: - „Hm! Cum dracu să ți-o spun dacă n-ai priceput până-acum. Măi băiete! Cu toate schimbările ce le dorește un om în persoana sa, totuși ar vră să rămâie el însuși... persoana sa. Am cunoscut

oameni ce doreau a fi mai frumoși (cîte femei!), mai cumiți (cîți oameni de stat!), mai geniali (cîți scriitori!), am cunoscut unii cari aveau dorințe de Cesar, în cari se grămădeau visurile de glorie a lumii întregi... dar ei vroiau să fie tot ei. Cine și ce este acel el sau eu care-n toate schimbările din lume ar dori să rămâie tot el? Acesta este peste tot misterul, toată enigma vieții. Nimic n-ar dori să aibă din cîte are. Un alt corp, altă minte, altă fizionomie, alți ochi, să fie altul... numai să fie el. Ar dori să se poată preface în mii de chipuri, ca un cameleon... dar să rămâie tot el. Abstrăgînd de la dorința acestei reamintiri, fiecare-și are dorința împlinită... căci este indiferent, pentru cel ce nu voiește *memoria* identității, dacă-i el sau nu-i el rege. *El* este regele, dacă nu face numai această pretenție să fie tot el... Iată alt corp, altă minte, altă poziție, numai că nu ești tu. Ei, ai priceput ce-i Archaeus?” (*Idem*, p. 315).

Pomind de la acest fragment, profesorul Tudor Ghideanu oferă o interpretare a poemei *Luceafărul*, în perspectivă ontologică. Mai întâi aduce justificarea perspectivei de abordare, printr-o observație esențială: „Exigența ipseității, a celui românesc **în-sine-însuși**, este îndeplinită sub specia ontologicului, numai când se deține memoria identității. Numai sub această condiție există o adecvare ontic-ontologică, o armonie, cât și implicațiile ei fundamentale – ordinea din univers, cosmosul, și nu haosul, contingenta sau întâmplarea” (*Filosofia lui Eminescu*, p. 69).

Curajul filosofului ieșean are ca teme, pe lângă vasta pregătire profesională, buna cunoaștere și înțelegere a creației eminesciene. „Structura-schemă a archaeusului ființează la Eminescu sub un dublu chip complementar: 1. al exigenței respectării ipseității; și 2. al abaterii, al declinației, al clinamenului, al «jignirii», care dizolvă totul într-un hybris, într-un haos al cărui derivat este Răul în lume, ca posibilitate și realitate” (*Idem*, p. 70). Aceasta înseamnă că întreaga

creație eminesciană înglobează atât imaginația poetică, cât și exigențe filosofice, culturale și morale. Grija permanentă a poetului-cugetător era aceea de a evita precaritatea ontologică.

Folosind exprimarea lui Tudor Ghideanu aflăm: „Caracteristica definitorie geniului creator eminescian, care îl face să fie etern inconfundabil între valorile universalității, rezidă în situarea acestei duble zbatere (către împlinire și către eșec) a ființei, în sfera Erosului” (*Idem*, p. 70). Și acum urmează o frază plină de mult conținut, probabil că este una dintre cele mai frumoase exprimări la adresa lui Eminescu, pe care o voi reține ca pe o ștachetă a înțelegerii mele: „Faptul genialității romantice a lui Eminescu este conturat prin modul unic, în care poet și filosof izbucnesc împreună, reiterat până la desăvârșire absolut, în sacrul spațiu al Iubirii” (*Idem*, p. 70).

Profesorul ieșean vorbește, cu aceeași măiestrie, și despre virtuțile iubirii la Eminescu. „Însă, ceea ce edifică măreția creației de idei, la Eminescu, este simultana deschidere a iubirii: **către femeie ca absolut uman, și către patrie ca absolut istoric**” (*Idem*, p. 70).

Cu același patos este observată și relația poemei *Lucașfărul* cu textul filosofic *Archaeus*. „Din acest punct arhimedic al evaluării creației, Lucașfărul reprezintă exemplaritatea archaeusului, căci atât ipseitatea cât și «jignirea» reușesc să întrețină echilibrul, tensiunea arzândă a centrului și periferiei” (*Idem*, p. 70). Pentru evidențierea acestei exemplarități, autorul propune o paralelă între construcția ideatică din *Fata-n grădina de aur* și cea din *Lucașfărul*. „În *Fata-n grădina de aur*, apar câteva momente-cheie când «răsucirea principiilor», ruperea raportului armonios dintre centru și periferie, Libertatea și Răul se manifestă prin dorința unei imposibile conjuncții: **aceea dintre nemurire și iubire**” (*Idem*, p. 70). Până la urmă, echilibrul este păstrat, iar legea ontologică nu este încălcată. „Cel Etern și Bun îi reamintește «blestemul» creației umane finite, muritoare, roasă dintru începuturi de nenorocul neîmplinirii, căci singurul ei mod de a fi este proiecția nesăbuită spre nemărginire, răul-infinit, pas cu pas, al dorinței, spe-

ranței și nălucirii. Omenirea este doar o ipoteză de lucru, la care s-a renunțat de la origini: «Și acest drum al pulberii, peirei/ Ce ca pe-un plan l-am zurgăvit cu mâna,/ Nimic fiind, l-am închinat murirei. . .»” (*Idem*, p. 71).

Cu multă iscusință, Tudor Ghideanu privește finalul acestei poezii versificate în perspectivă filosofică: „Ireparabilul unei ieșiri din matcă, din etern către omenesc, este echivalată, filosofic, cu neființa aparenței: «Să pai un fir de colb în raza vieții./ Și în părerea-i pe-un moment să pari./ Să fii ca și când n-ai fi. . .»”. În fața argumentelor de nerepsins ale acestui Discurs în cer sau «vorbărie» (*Die Rede*) în absolut, zmeul nu poate alege dintre cele două ipoteze ontice (respectul ipseității și «jignirea» archaeusului), decât pe prima, nesăbuinta sa încheindu-se la vederea celor doi «călări» (fata și Florin), cu un blestem care stabilește paradoxia fimitudinii umane, conflict funciar care își exercită molișirea chiar și asupra eternului: «Aft de fericiți cât viața toată./ Un chin s-aveți: *de-a nu muri deodată*»” (*Idem*, p. 71).

Trecerea de la *Fata în grădina de aur* la *Lucașfărul* a însemnat o șlefuire, o cristalizare sub mai multe aspecte. „Cristalinitatea *Lucașfărului* nu va însemna doar depășirea către perfect a expresiei poetice – față de această întrupare timpurie a dualității murire-nemurire –, ci se va produce mai ales pe coordonata sublinierii acelei demnități a valorii perenului, stabilului, Unului, care reușește să nu coboare iubirea în balta zăcristă a dezamăgirii multiplului («Ce-ți pasă ție, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul?»” (*Idem*, p. 71-72). Și nuanțele explicative continuă: „În *Lucașfărul* asistăm la o dublă și reciprocă ieșire din matcă. Inițiativa dintâi aparține fetei, ceea ce este remarcabil pentru consecvența metafizică, deoarece «jignirea» efectivă a archaeusului vine prin omenesc. Aici libertatea reușește să transforme posibilitatea răului în realitatea răului. Este o «răsturnare» (*Kehre*) care alterează Exigența ființei: muritoarea «il vede azi, îl vede mâni,/ Astfel dorința-i gata». . . Ea vorbește cu El în somn și suspină chemându-l: «- O, dulce-al nopții mele domn./ De ce nu vii tu? Vină!/ Cobori în jos. . .»” (*Idem*, p. 72).

Ideea este că, la chemarea fetei, Lucașfărul, deși îndrăgostit («El iar, privind de săptămâni./ Îi cade dragă fata», are și demnitatea unei rețineri. „În prima sa glăsuire, Lucașfărul și spune, de altfel: «Din sfera mea venii cu greu/ Ca să-ți urmez chemarea», ceea ce repetă și la cea de-a doua chemare a fetei, care este rostită tot «în somn»: «Din sfera mea venii cu greu/ Ca să te-ascult și-acuma»” (*Idem*, p. 72).

În aceste condiții: „Amândoi îndrăgostiții îngaimă cererea unei părăsiri a identității **propriei** și a însoțirii în **lumea celuilalt**” (*Idem*, p. 72). Numai că: „Pentru păstrarea ordinii ființei, pare mai simplu de făcut saltul muritoare în nemurire. Oricum, în sfera celestă a absolutului, nimic nu se opune chemării Lucașfărului: «O, vin’ odorul meu nespus./ Și lumea ta o lasă», în vreme ce dorința fetei este cu certitudine absurdă: «Tu te coboară pe pământ./ Fii muritor ca mine»” (*Idem*, p. 72).

Am ajuns la un moment foarte important în desfășurarea poemului: „Hotărârea fetei, de a rezista tentației angelice, demonice, astrale («. . . pe calea ce-ai deschis/ N-oi merge niciodată»), are virtutea de a declanșa încălcarea Marii Legi ontologice prin decizia Lucașfărului: «Da, mă voi naște din păcat./ Primind o altă lege./ Cu veșnicia sunt legat./ Ci voi să mă dezlege». Este locul în care archaeusul este cu adevărat «jignit», căci dacă anterior «Ușor el trece ca pe prag/ Pe marginea fereștii» sau chiar «El vine trist și gânditor» de-abia după necruțătoarea somație «Tu te coboară pe pământ./ Fii muritor ca mine», Lucașfărul «S-a rupt din locul lui de sus./ Pierind mai multe zile»” (*Idem*, p. 72-73). Mai mult: „Punctul culminant al acestei răsturnări îl reprezintă «comerțul» pe care Lucașfărul îl încearcă la părintele celest, spre a fi dezlegat «de greul negrei vecinicii» și spre a-i da o «altă soartă». Acest drum în sus al Lucașfărului este de fapt un drum în jos, către periferia ființei, căci conduita sa mercantilă, dar simplu omenească este la un pas de ireparabilitatea eternă” (*Idem*, p. 72-73). O interpretare foarte interesantă, la care va trebui să revin în permanență.

Ștefan MUNTEANU